

Mikołaj Brenk
ORCID: 0000-0001-6576-7163
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Stanisław Michalski (1928–1990) – twórca poznańskiej szkoły historii wychowania

Stanisław Michalski (1928–1990): The Founder
of the Poznań School of the History of Education

ABSTRACT

The subject of the article is professor Stanisław Michalski – a pedagogue by education and practice, researcher of the history of education, and supervisor of numerous historians of education. The aim of the publication is to present Michalski in the context of his scientific and organizational achievements, related primarily to the creation of a separate unit dealing with the history of education at the University of Adam Mickiewicz in Poznań, the Department of the History of Upbringing, and of which he became the first Head. The genesis and motives for establishing this research unit, as well as the first period of its activity, are described. The main areas of his research interests are presented, focusing on the views of outstanding social and educational activists of the 19th and 20th centuries, the history of agricultural education and the education of rural youth, the history of the professional teaching movement and teacher education in Poland, as well as his clearly defined views on the methodology of the history of education. The professor's activity in the academic bodies of AMU, his extensive experience as a promoter, as well as his cooperation with

KEYWORDS

Stanisław Michalski,
history of education,
Poznań, pedagogy,
Adam Mickiewicz
University in Poznań

SŁOWA KLUCZOWE

Stanisław Michalski,
historia wychowania,
Poznań, pedagogika,
Uniwersytet im.
Adama Mickiewicza
w Poznaniu

SPI Vol. 25, 2022/2
e-ISSN 2450-5366

DOI: 10.12775/SPI.2022.2.005
Nadesłano: 26.03.2022
Zaakceptowano: 09.05.2022

academic centers from all over Poland were marked. The factual method was used, i.e. a critical analysis of source materials (archival and printed), and numerous studies on the subject matter were performed.

ABSTRAKT

Przedmiotem artykułu jest postać profesora Stanisława Michalskiego – z wykształcenia i praktyki pedagoga, badacza dziejów oświaty, opiekuna naukowego wielu historyków wychowania. Celem publikacji jest przedstawienie Michalskiego w kontekście jego dorobku naukowego oraz organizacyjnego, związanego przede wszystkim z utworzeniem na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu odrębnej jednostki zajmującej się dziejami oświaty – Zakładu Historii Wychowania, którego był pierwszym kierownikiem. Opisano genezę i motywy powołania zakładu oraz pierwszy okres jego działalności. Ukazane zostały główne obszary zainteresowań naukowych Michalskiego: sylwetki i myśl pedagogiczna wybitnych działaczy społecznych i oświatowych XIX i XX wieku, historia oświaty rolniczej i edukacja młodzieży wiejskiej, dzieje zawodowego ruchu nauczycielskiego i kształcenie nauczycieli w Polsce oraz wyraźnie dookreślone poglądy na metodologię historii wychowania. Zaznaczono aktywność profesora w gremiach UAM, bogate doświadczenie w roli promotora, a także współpracę z ośrodkami badawczymi z całej Polski. Wykorzystano metodę faktograficzną, tj. dokonana została krytyczna analiza materiałów źródłowych (archiwalnych i drukowanych), a także licznych powstałych opracowań w badanej tematyce.

Życie i działalność

Stanisław Michalski urodził się 13 lutego 1928 roku we wsi Lutocin, położonej w powiecie sierpeckim na Mazowszu, w rodzinie rolników: Józef Michalskiego i Marii z domu Pesta. Zmarł 9 grudnia 1990 roku, został pochowany na cmentarzu Junikowo w Poznaniu. Ukończył siedmioletnią szkołę podstawową, z czego dwie ostatnie klasy realizował podczas okupacji w ramach tajnych komplet na terenie Generalnej Guberni. Zaraz po ustaniu działań wojennych, w lutym 1945 roku wstąpił do gimnazjum w Rypinie, które ukończył małą maturą w czerwcu 1947 roku. Następnie uczył się w liceum pedagogicznym w Płocku i tam w 1949 roku zdał egzamin

maturalny. W latach 1947–1948 pracował jako nauczyciel w szkołach podstawowych, kolejno w Zągotach oraz w Płocku (AUAM a). Kilkudziesięcioletni związek z Uniwersytetem Poznańskim rozpoczął w październiku 1949 roku, gdzie ukończył studia na dwóch fakultetach: w 1952 roku – studia nauk społecznych pierwszego stopnia (AZHW a) oraz w 1953 roku – studia pedagogiczne, których zwieńczeniem było uzyskanie tytułu magistra pedagogiki w zakresie filozofii (AZHW b). Pracę zawodową na uczelni podjął jeszcze podczas studiów (w 1951 roku) na stanowisku młodszego asystenta w Katedrze Pedagogiki Uniwersytetu Poznańskiego, gdzie prowadził ćwiczenia z „elementów nauk pedagogicznych”. Jego wyróżniające się zdolności zauważył m.in. Stefan Wołoszyn, ówczesny kierownik Zakładu Pedagogiki, który opiniując zatrudnienie Michalskiego pisał: „wybija się zdolnościami, głębszymi zainteresowaniami pedagogicznymi, obowiązkowością i koleżeńskością. Prace wykonuje starannie i inteligentnie” (AUAM b).

Stopień doktora nauk humanistycznych uzyskał w 1958 roku na podstawie dysertacji *Szkolnictwo powszechne w Wielkopolsce w okresie międzywojennym*¹. Na podstawie rozprawy habilitacyjnej *Szkolnictwo i oświata rolnicza w Wielkopolsce w okresie międzywojennym* z 1963 roku otrzymał tytuł naukowy docenta w zakresie pedagogiki, a w lutym 1964 roku powierzono mu stanowisko etatowe w Katedrze Pedagogiki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (AUAM c). Tytuł profesora nadzwyczajnego uzyskał w 1970, a profesora zwyczajnego w 1976 roku.

W kolejnych latach pracy uniwersyteckiej Michalski podejmował powierzone mu stanowiska i funkcje. W listopadzie 1965 roku kolegium rektorskie mianowało go kierownikiem szkolenia pedagogicznego młodej kadry naukowej UAM (AUAM d), a w 1967 roku powierzono mu kierowanie Zakładem Historii Wychowania – nowo utworzoną jednostką przy Katedrze Pedagogiki. Od 1969 roku organizował, a następnie został kierownikiem Wyższego Studium Nauczycielskiego przy UAM (AUAM e), a w 1971 roku – zastępcą rektora ds. tegoż studium. W latach 1972–1975 sprawował urząd

1 Publikacja podoktorska: *Szkolnictwo powszechne i zakłady kształcenia nauczycieli w Wielkopolsce w okresie międzywojennym*, Poznań 1962.

prorektora UAM, w latach 1974–1980 był wicedyrektorem Instytutu Pedagogiki (Jamrożek 1991: 156).

Aktywność profesora Michalskiego poza macierzystą uczelnią także była bardzo bogata. Warto wymienić: pracę w latach 1966–1971 w charakterze przewodniczącego Rady Naukowej Ośrodka Metodycznego Szkolnictwa Rolniczego w Poznaniu, sprawowanie funkcji przewodniczącego Rady Społeczno-Naukowej Oddziału Poznańskiego Instytutu Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświatowych (lata 1972–1986), a także prezesa Poznańskiego Towarzystwa Pedagogicznego w latach 1977–1980 (Hellwig 1994: 22).

Geneza i powstanie poznańskiego Zakładu Historii Wychowania

Chcąc ukazać przyczyny utworzenia w ramach Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza osobnej jednostki zajmującej się dziejami oświaty, należałoby wskazać w pierwszej kolejności na tradycje akademickiej historii wychowania w Poznaniu, mające – wedle tezy Jana Hellwiga – swoje źródła już u początków polskiej państwowości, których kolebkę stanowi Wielkopolska (Hellwig 1994: 9–10). Sięgając bezpośredniej perspektywy czasowej, początki historii wychowania w Poznaniu odnajdziemy w okresie międzywojennym, kiedy to 7 maja 1919 roku została powołana Wszechnica Piastowska, a wśród jednostek uczelni znajdował się Wydział Filozoficzny z pierwszą w Polsce Katedrą Pedagogiki i Dydaktyki, której kierownikiem został Antoni Danysz (1853–1925) (Nowak-Kluczyński 2020: 193). Historia wychowania była obok teorii wychowania i oświaty dorosłych jednym z wiodących nurtów badawczych nowo powstałej katedry w czasie pierwszych lat jej istnienia (Ambroziak 2004: 13), a jedną z przyczyn znaczącej roli badań dziejów oświaty na poznańskiej pedagogice była z pewnością postać samego Danysza, który był autorem wielu cennych monografii z historii wychowania². Hellwig pisał o nim, iż „jego studia historyczno-wychowaw-

2 Z zakresu historii edukacji Antoni Danysz opublikował m.in.: *Jan Amos Komeński. Przyczynki do jego działalności w Polsce*, Poznań 1899; *Instrukcje wychowawcze Jakóba Sobieskiego*, Poznań 1899; *Teoria pedagogiczna Kwintyliana*, Lwów 1899; *Marcius jako pedagog*, Lwów 1905; *Erazm Gliczner jako pedagog. Studium nad pierwszą pedagogiką Polską*, Poznań 1912; *O wychowaniu Zygmunta Augusta*, Kraków 1915.

cze cechuje staranne wykończenie, przemyślenie tematu i szeroka podstawa komparatystyczna. Skoncentrował on swe badania w tej dziedzinie z jednej strony na starożytnych myślicielach (Arystoteles, Pseudo-Plutarch), a z drugiej na rodzimej teorii i praktyce pedagogiki humanistycznej” (Hellwig 1994: 14).

Zainteresowanie dziejami oświaty pierwszego kierownika Katedry Pedagogiki i Dydaktyki było kontynuowane przez pracowników uniwersytetu w kolejnych latach okresu dwudziestolecia. Historię wychowania – zwykle jako jedną z dziedzin swoich zainteresowań – uprawiali wybitni uczeni poznańskiej pedagogiki. Wśród nich wymienić należy Bogdana Nawroczyńskiego (1882–1974), zajmującego się najnowszym okresem dziejów edukacji; Ludwika Jaxy-Bykowskiego (1881–1948), ks. Karola Mazurkiewicza (1881–1942), którego obszar badań oscylował wokół edukacji XVI wieku; Stanisława Tynca (1889–1964), który interesował się historią wychowania XVI–XVIII wieku. Ponadto wiele obszarów badań z zakresu dziejów oświaty było zagospodarowanych przez takich uczonych jak: Andrzej Niesiołowski (1899–1945), zajmujący się historią oświaty dorosłych; Ludwik Posadzy (1878–1939), pracujący nad problematyką historii wychowania przedszkolnego; Eugeniusz Piasecki (1872–1947), znany ze swoich prac poświęconych historii wychowania fizycznego (Szulakiewicz 2007a: 9; zob. Nowak-Kluczyński 2019, 2020).

W latach powojennych w badaniach poznańskich uczonych również była obecna problematyka dziejów wychowania – zajmowali się tym zagadnieniem m.in.: Marian Wachowski (1903–1970), Jan Szelejewski (1906–1987), Tadeusz Strumiłło (1884–1958) oraz Jan Stoiński (1904–1984). Niewątpliwym rzecznikiem historii edukacji był Stefan Wołoszyn, który w latach 1950–1953 pełnił funkcję kierownika Katedry Pedagogiki. Także jego następca – Józef Kwiatek (1911–1964) nawiązywał w swoich badaniach do problematyki tej dyscypliny (Jamrozek 2017: 52–53). Ponadto – już w okresie organizacji i pierwszych latach działalności Zakładu Historii Wychowania – wielu pracowników innych jednostek poznańskiej pedagogiki prowadziło badania mieszczące się w obrębie zainteresowań historii edukacji. Należeli do nich m.in. profesorowie: Benon Bromberek (1928–2010), Stanisław Szajek (1916–2007), Leon Leja (1913–1997), Kazimierz Denek (1932–2016) (Hellwig 1994: 23). Stosunkowo duże zainteresowanie dziejami oświaty, przy jednoczesnym braku

jednostki organizacyjnej w ramach struktur uczelnianych, skutkowało rozproszeniem badań historyczno-oświatowych między wieloma badaczami poznańskiej uniwersyteckiej pedagogiki. Przekładało się to na słabą, niestabilizowaną pozycję zajęć dydaktycznych z historii wychowania. Zmieniające się warunki kadrowe i częsta zmiana osób prowadzących zajęcia z tego przedmiotu marginalizowała ich rolę w procesie kształcenia. Poprawa w tym zakresie nastąpiła od roku akademickiego 1958/1959, kiedy wykłady z historii wychowania prowadził Zdzisław Grot, a ćwiczenia Michalski (Szulakiewicz 2006: 228).

Warto nadmienić, iż o potrzebie utworzenia osobnej jednostki w ramach Instytutu Pedagogiki, zajmującej się dziejami oświaty i wychowania, Michalski wspominał już na kilka lat przed jej formalnym powołaniem, a także prowadził zespoły magistrantów i sprawował opiekę naukową nad doktorantami realizującymi prace z tego obszaru (Brenk, Nowak-Kluczyński 2021: 119).

Bogaty dorobek naukowy i wzrastające znaczenie badań z zakresu dziejów edukacji pozwoliły na poczynienie we wrześniu 1965 roku przygotowań formalnych do powołania Zakładu Historii Wychowania (Kronika UAM 1967: 289). Wówczas kierownik Katedry Pedagogiki Stanisław Kowalski (1904–1990) wystosował wniosek do Rady Wydziału Filozoficzno-Historycznego, w którym prosił o powierzenie kierownictwa Zakładu Historii Wychowania Stanisławowi Michalskiemu. Kandydat na tę funkcję był jedynym w katedrze pracownikiem samodzielnym, specjalizującym się w historii wychowania, jednocześnie posiadał bogate doświadczenie organizacyjne (AUAM f). Wniosek ten został następnie pozytywnie zaopiniowany przez Senat Akademicki w dniu 8 listopada 1965 roku (AUAM g). Po utworzeniu w 1967 roku przy Katedrze Pedagogiki Zakładu Historii Wychowania został jego pierwszym kierownikiem, kierując tą jednostką nieprzerwanie przez 23 lata do dnia swojej śmierci 9 grudnia 1990 roku (Hellwig 1994: 13). Pierwszymi pracownikami zakładu byli: późniejszy kierownik zakładu Jan Hellwig oraz Ewa Kijas (od września 1968 roku) (Kronika UAM 1969: 260), a w kolejnych latach w zakładzie pracowali także Łucja Kabzińska i Krzysztof Kabziński. Gdy zakład rozszerzył obszar swoich badań, przyjmując nazwę Zakładu Historii Wychowania i Organizacji

Szkolnictwa³, z zakładu odeszli: Ewa Kijas oraz Łucja Kabzińska i Krzysztof Kabziński, a pracę podjęli: Wiesław Jamrożek⁴, Dorota Żołędź⁵, Piotr Grzelak, Eugenia Potulicka, Zbyszko Melosik, Hanna Burszta, Aleksandra Boroń, Katarzyna Majewicz i Waldemar Bojarski (Hellwig 1994: 23).

Obszary badań prowadzonych w Zakładzie Historii Wychowania

Utworzenie na uniwersytecie oddzielnego zakładu, zajmującego się dziejami oświaty, przyczyniło się do ustabilizowania poznańskiej historii wychowania (Szulakiewicz 2007b: 21). Pewnym podsumowaniem pierwszej dekady działalności jest opisanie zakresu prac naukowo-badawczych prowadzonych wówczas w Zakładzie Historii Wychowania. Pod koniec lat 70. Michalski wskazał na dwa główne obszary zainteresowań: „historię szkolnictwa i doktryn pedagogicznych w Polsce w XIX i XX wieku” oraz „pracę wychowawczą i samowychowawczą w szkołach rolniczych oraz działalność szkół w środowisku wiejskim – ze szczególnym uwzględnieniem ich wpływu na podniesienie poziomu kultury rolnej” (AZHW a). Ponadto zagadnienia, jakimi się zajmowano (również podczas seminariów prowadzonych dla studentów przygotowujących prace dyplomowe), obejmowały takie kwestie jak: postępowe tradycje pedagogiczne i doświadczenia pracy szkół eksperymentalnych w Polsce XX wieku, zawodowy ruch nauczycielski, metodologia historii wychowania ze szczególnym uwzględnieniem przedmiotu badań i metod

- 3 Po przekształceniu Instytutu Pedagogiki w osobny Wydział Studiów Edukacyjnych (1993), Zakład Historii Wychowania i Organizacji Szkolnictwa rozdzielił się na dwie jednostki: Zakład Historii Wychowania (pod kierownictwem Jana Hellwiga) oraz Zakład Pedagogiki Porównawczej (pod kierownictwem Eugenii Potulickiej) i pod takimi nazwami zakłady te funkcjonują do dzisiaj.
- 4 Wiesław Jamrożek, kierownik Zakładu Historii Wychowania w latach 2001–2021, został w nim zatrudniony w 1977 roku na stanowisku asystenta stażysty. Był już wcześniej związany z prof. Michalskim z racji przyznania mu od trzeciego roku studiów magisterskich indywidualnego toku nauczania pod jego kierunkiem naukowym. Zob. Brenk, Nowak-Kłuczyński (2021: 119).
- 5 Dorota Żołędź-Strzelczyk pracuje w Zakładzie Historii Wychowania od 1980 roku. Po śmierci Jamrożka (2021) została wybrana jego następczynią na stanowisku kierownika zakładu.

badawczych właściwych tej dyscyplinie oraz jej miejsce w systemie nauk humanistycznych (Kronika UAM 1971: 260; Hellwig 1994: 21). Z biegiem lat obszar badawczy opracowywany przez pracowników zakładu uległ znaczącemu poszerzeniu, co było rezultatem podejmowania pracy w zakładzie przez kolejne osoby.

Dorobek publikacyjny Michalskiego obejmuje 20 pozycji zwartych⁶, 10 pod redakcją, 162 artykuły i rozprawy oraz 19 recenzji (Żołądź 1994: 129–141). Główne pola jego dociekań naukowych koncentrowały się na myśli pedagogicznej XIX i XX wieku. Szczególną pozycję wśród publikacji Michalskiego zajmowały biografie, także zasłużonych społeczniczek i słynnych pedagożek, co wówczas – przy niewielkim zainteresowaniu studiami feministycznymi w skali kraju – stanowiło o oryginalności zainteresowań badawczych. Wśród stworzonych przez niego portretów naukowych znanych kobiet, zajmujących się pracą społeczną i edukacyjną, odnajdziemy monografie poświęcone Anieli Szycównie, Stefanii Sempołowskiej, Marii Lipskiej-Librachowej, Jadwidze Dziubińskiej⁷. Rola znaczących jednostek w życiu społecznym była eksponowana przez Michalskiego, który tym sposobem chciał osiągnąć cel poznawczy i wychowawczy w procesie kształcenia przyszłych nauczycieli (Hellwig 1992: 191). Przełożyło się to na prace badawcze poświęcone poglądom i koncepcjom pedagogicznym Stanisława Karpowicza, Stefana Rudniańskiego, Antoniego Bolesława Dobrowolskiego i Aleksandra Kamińskiego⁸.

Znaczącą dziedziną zainteresowań Michalskiego były dzieje oświaty rolniczej i wychowania młodzieży wiejskiej. W tym nurcie

6 Dwie z nich ukazały się po jego śmierci: *Praca naukowo-badawcza nauczycieli w Drugiej Rzeczypospolitej*, Poznań 1994; *Działalność pedagogiczna Aleksandra Kamińskiego*, Poznań 1997.

7 Chodzi o publikacje: *Działalność pedagogiczna Anieli Szycówny*, Warszawa 1968; *Spoleczna i pedagogiczna działalność Stefanii Sempołowskiej na tle epoki*, Warszawa 1973; *Działalność pedagogiczna Marii Lipskiej-Librachowej*, Poznań 1974; *Wiedza rolnicza w walce o postęp na wsi. Rzecz o Jadwidze Dziubińskiej*, Warszawa–Poznań 1981.

8 Monografie były wydane pod następującymi tytułami: *Stanisława Karpowicza myśl społeczna i pedagogiczna*, Warszawa 1968; *Działalność pedagogiczna Aleksandra Kamińskiego*, Poznań 1997; *Filozoficzne i pedagogiczne poglądy Stefana Rudniańskiego*, Warszawa 1980; *Antoni Bolesław Dobrowolski prekursor nowoczesnej edukacji*, Warszawa–Poznań 1984.

osadzona była wspomniana biografia Dziubińskiej, a także monografia dotycząca organizacji o przedwojennym rodowodzie: Związkowi Młodzieży Wiejskiej RP „Wici”⁹. Z kolei kontekstowi społeczno-edukacyjnemu szkół rolniczych poświęcił publikacje: *Pozaszkolne kształcenie rolnicze w Polsce Ludowej* (Poznań 1965), *Szkoła rolnicza a środowisko* (Warszawa 1969), a także prace zbiorowe pod swoją redakcją: *Dzieje szkolnictwa i oświaty na wsi polskiej do 1918 roku* (Warszawa 1982), *Praca wychowawcza w szkołach rolniczych województwa poznańskiego* (Poznań 1964).

Badał również zawodowy ruch nauczycielski (głównie związany z ZNP) oraz kwestie kształcenia kadr pedagogicznych. Wśród publikacji dotyczących tej tematyki znalazły się dwie monografie i trzy publikacje, których był redaktorem: *Szkolnictwo powszechne i zakłady kształcenia nauczycieli w Wielkopolsce w okresie międzywojennym* (Poznań 1962), *Praca naukowo-badawcza nauczycieli w Drugiej Rzeczypospolitej* (Poznań 1994), *Związek Nauczycielstwa Polskiego w Wielkopolsce 1920–1961* (Poznań 1963), *Działalność pedagogiczna i ideowo-wychowawcza Związku Nauczycielstwa Polskiego w Wielkopolsce 1945–1970* (Poznań 1971), *Związek Nauczycielstwa Polskiego w Wielkopolsce w służbie oświaty i nauki* (Poznań 1979, współredakcja ze Stanisławem Szajkiem).

Istotnym aspektem badań Michalskiego była refleksja nad uprawianiem dziedziny, którą rozwijał – historii wychowania. Jego następcą na stanowisku kierownika zakładu pisał: „Był autorem bodaj największej liczby studiów, artykułów, esejów naukowych poświęconych problematyce metodologii historii wychowania, które stanowią dzisiaj dla innych badaczy wspaniałą podstawę do uogólnień” (Hellwig 1994: 21). Jego dzieje edukacji w ujęciu metodologicznym miały posiadać walor interdyscyplinarności. Postulował wykorzystywanie w badaniach z dziejów oświaty zarówno osiągnięć subdyscyplin pedagogiki i nauk społecznych (przede wszystkim socjologii), jak i specjalizacji historycznych (Jamrożek 2017: 56). Hellwig podkreślał wartość współpracy Michalskiego ze środowiskiem naukowym historyków z Poznania, dzięki czemu badania kierowanego przez niego zespołu miały charakter interdyscyplinarny, gdyż powstałe na gruncie pedagogiki włączone były „w orbitę ogólnohistorycznych

9 *Idealy wychowawcze wiciarzy*, Warszawa 1989.

prac badawczych, a w szczególności zagadnienia metodologii historii” (Hellwig 2001: 166). Bliskie więzi naukowe łączyły profesora z historykami: Zdzisławem Grotem, Witoldem Jakóbczykiem, Jerzym Topolskim, Czesławem Łuczakiem (Hellwig 2001: 166).

Wielokrotnie wskazywał na konieczność ugruntowania pozycji zajęć dydaktycznych z historii na uczelniach wyższych – pisał, że „jest to dyscyplina, która za pomocą metody historycznej rekonstruuje, socjologicznie interpretuje i pedagogicznie wartościuje” (Michalski 1987: 13). W kontekście użyteczności dziejów edukacji wskazywał, że „Każde zjawisko współczesne w teorii i praktyce pedagogicznej posiada swoją genezę. Znajomość tej genezy dopomaga w znacznym stopniu do gruntownego zrozumienia współczesnej teorii i praktyki pedagogicznej oraz podstawowych trendów jej rozwoju” (Michalski 1989b: 134).

Wartymi odnotowania są osiągnięcia Michalskiego w dziedzinie kształcenia absolwentów uniwersytetu i kadry naukowej (na prowadzonym od 1963 roku seminarium doktorskim). Na UAM wypromował ponad 600 magistrantów (kolejni napisali pod jego pieczę prace w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Bydgoszczy), 18 osób z powodzeniem zakończyło przewody doktorskie, a 13 dysertacji stanowiło podstawę do uzyskania stopnia doktora habilitowanego (Hellwig 2001: 167).

Stworzony przez Michalskiego zespół badaczy, tworzących Zakład Historii Wychowania, także wnosił istotny wkład w rozwój uprawianej dyscypliny. Spośród pracowników jednostki niewątpliwie największym dorobkiem naukowym mógł się poszczycić następcą na stanowisku kierownika – Hellwig¹⁰. Zakres jego zainteresowań badawczych koncentrował się na dziejach edukacji i myśli pedagogicznej XIX i XX wieku oraz metodologii historii wychowania, co doskonale korespondowało z problematyką podejmowaną przez Michalskiego. Ważnym wkładem Hellwiga w rozwój biografistyki edukacyjnej był szereg monografii poświęconych zasłużonym postaciom edukacji narodowej: Augustowi Cieszkowskiemu, Ewarystowi Estkowskiemu, Hipolitowi Cegielskiemu, Karolowi Libeltowi, Kazimierzowi Jeżewskiemu, Antoniemu Danyszowi, Bogdanowi Nawroczyńskiemu, Ludwikowi Jaxie-Bykowskiemu (Jamrózek 2001: 98).

---

10 Jan Hellwig kierował Zakładem Historii Wychowania w latach 1991–2000.

W jednostce pracowało wówczas również dwoje asystentów: Wiesław Jamrozek oraz Dorota Żołądź, którzy w kolejnych dekadach nadali kierunek badawczy dynamicznie rozwijającemu się zespołowi poznańskich historyków edukacji, a także – po latach – podjęli się funkcji kierownika i kierowniczkę Zakładu Historii Wychowania. W tym czasie Jamrozek zajmował się dziejami edukacji i polską myślą pedagogiczną XIX i XX wieku, szczególnie kwestiami edukacyjnymi w działalności i programach polskich ruchów społecznych i politycznych. Z kolei Żołądź znacząco wyróżniała się tematyką badawczą oraz badanym okresem historycznym, co w przyszłości (w badaniach prowadzonych przez jej uczniów) znacząco poszerzyło perspektywy czasowe i badawcze poznańskiego zakładu. Jej zainteresowania naukowe koncentrowały się na dziejach kultury i edukacji od XVI do schyłku XVIII wieku, a w szczególności na staropolskich podróżach edukacyjnych, dziejach szkolnictwa, kształceniu elit w okresie staropolskim, edukacji kobiet, dziecku w rodzinie, obrazie dziecka w literaturze i ikonografii staropolskiej (Hellwig 1994: 25).

Kolejne pokolenie pracowników Zakładu Historii Wychowania wyrosło u boku swoich mistrzów – wspomnianego wyżej zespołu stworzonego przez Michalskiego i kontynuuje zapoczątkowaną przez niego otwartość na nowe idee badawcze (Brenk, Nowak-Kluczyński 2017: 232). Kierunki badań naukowych podejmowane w jednostce od początku jej istnienia mają swoją twórczą kontynuację, pojawiają się nowe pola zainteresowań. Osoby, które uczestniczyły w seminariach doktorskich Hellwiga (Justyna Gulczyńska) oraz Jamrozka (Edyta Głowacka-Sobiech, Mikołaj Brenk, Konrad Nowak-Kluczyński), zasadniczo koncentrują się na problematyce najnowszych, dwudziestowiecznych dziejów praktyki edukacyjnej i myśli społecznej. Z kolei pracownicy, którzy naukowo są związani z Żołądź-Strzelczyk (Krzysztof Ratajczak, Katarzyna Kabacińska-Łuczak, Michał Nowicki), koncentrują się na historii wieków wcześniejszych, poczynając od okresu średniowiecza¹¹.

11 Zainteresowania badawcze obecnych pracowników Zakładu Historii Wychowania zaprezentował Jamrozek w artykule opublikowanym z okazji 50 rocznicy powołania jednostki. Zob. Jamrozek (2017: 59–62).

Współpraca ze środowiskiem naukowym

Stanisław Michalski wraz z zespołem poznańskich historyków wychowania utrzymywali relacje naukowo-organizacyjne z wieloma instytucjami naukowymi i jednostkami o podobnym profilu na polskich uczelniach. Poza współpracą ze wspomnianym gronem poznańskich historyków warto odnotować aktywność Michalskiego w Wyższej Szkole Nauczycielskiej w Szczecinie, Wyższej Szkole Pedagogicznej w Bydgoszczy, Zakładem Dziejów Oświaty PAN, Uniwersytecie Łódzkim oraz badaczami dziejów oświaty z Krakowa. Nadto czynił on starania zmierzające do zintegrowania rozproszonego środowiska polskich historyków wychowania (Hellwig 1994: 22).

Bogaty dorobek badawczy w zakresie dziejów wychowania powstał pod kierunkiem naukowym Michalskiego w utworzonej 1968 roku filii UAM w Szczecinie – Wyższej Szkole Nauczycielskiej. Profesor sprawował tam opiekę nad osobami przygotowującymi dysertacje doktorskie, które opublikowano następnie w formie książkowej pod następującymi tytułami: Franciszka Bereźnickiego – *Kształcenie dorosłych w szkołach podstawowych i średnich ogólnokształcących w województwie szczecińskim w latach 1945–1965* (Poznań 1972), Mieczysława Pietrusiewicza – *Szkolnictwo podstawowe w województwie szczecińskim w latach 1945–1960* (Poznań 1972) oraz Danuty Koźmian – *Kształcenie i dokształcanie nauczycieli szkolnictwa podstawowego w województwie szczecińskim w latach 1945–1970* (Poznań 1985). W kolejnych latach na gruncie dalszej współpracy i prowadzonych badań przygotowane zostały prace, które przedłożono na UAM jako rozprawy habilitacyjne: Franciszka Bereźnickiego – *Nowatorstwo dydaktyczne w szkolnictwie ogólnokształcącym w Polsce (1918–1939)* (Szczecin 1978) oraz Danuty Koźmian – *Samorząd uczniowski w polskiej pedagogice Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)* (Szczecin 1991) (Koźmian 1998: 37–38).

Wieloletnią aktywność naukową, dydaktyczną i popularyzatorską Michalski wykazywał w Bydgoszczy, gdzie w 1974 roku powstała posiadająca status akademicki Wyższa Szkoła Pedagogiczna. Tego samego roku powstał w jej strukturach Zakład Teorii i Historii Wychowania, w którym obok wykładów (m.in. z historii wychowania) prowadzone były seminaria magisterskie, a jedną z zatrudnionych w nim osób (w niepełnym wymiarze godzin) był Michalski

(Jakubiak 1995: 35). W 1981 roku pracę magisterską p.t. *Rola Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego w upowszechnianiu wiedzy*, napisaną u prof. Michalskiego, obroniła Aleksandra Zawisłak (1957–2012) – późniejsza kierowniczką Zakładu Pedagogiki Specjalnej w Instytucie Pedagogiki na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Warto dodać, iż z zakładem tym związany był także Krzysztof Jakubiak (obecnie pracujący na Uniwersytecie Gdańskim), który od kilkadziesiątu lat współpracuje ze środowiskiem poznańskich historyków edukacji.

Wśród wielu ośrodków naukowych bliskich profesorowi był także Kraków. Jamrozek wspominał, iż „Stanisław Michalski utrzymywał bliskie kontakty naukowe ze środowiskiem krakowskich badaczy dziejów edukacji, w szczególności z prof. Kamillą Mrozowską, prof. Czesławem Majorkiem i prof. Zygmuntem Rutą” (Jamrozek 2010: 70).

Zakończenie

Profesor Wiesław Jamrozek, wieloletni kierownik Zakładu Historii Wychowania Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, pisał przed kilkoma laty o swoim mistrzu Stanisławie Michalskim, iż był on „uznawany powszechnie w środowisku polskich historyków edukacji, a także pedagogów za twórcę poznańskiej szkoły historii wychowania” (Jamrozek 2017: 55). Zbudowany przez niego zespół miał ugruntowany, wysoki status w Instytucie Pedagogiki, zdefiniowane obszary badawcze poszczególnych pracowników, wypracowaną otwartość na podejmowanie nowych pól badań naukowych, rozwiniętą współpracę z ośrodkami zewnętrznymi. Z perspektywy ponad pięćdziesięciu lat, które minęły od powołania Zakładu Historii Wychowania, można zauważyć, iż nadal zajmuje on znaczącą pozycję w strukturach poznańskiej pedagogiki, tj. Wydziału Studiów Edukacyjnych UAM. Istotny jest wkład pracowników jednostki w dynamiczny rozwój badań historyczno-pedagogicznych, przejawiający się w podejmowaniu nowych obszarów dociekań naukowych, organizowaniu konferencji (w tym o zasięgu międzynarodowym), udziale w zespołach badawczych i realizacji grantów, obecności w prestiżowych gremiach naukowych, otrzymywaniu nagród za działalność naukową na poziomie uczelnianym i zewnętrznym, odbywających się regularnie awansach naukowych.

Bibliografia

Źródła archiwalne

AUAM: Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Sygn. 782/291:

- a) Obliczenie okresu zatrudnienia wymaganego dla nabycia prawa do nagrody jubileuszowej, Poznań, dn. 6 I 1983.
- b) Opinia Stefana Wołoszyna dot. studenta Stanisława Michalskiego, Poznań, 19 IX 1951.
- c) Pismo dziekana Wydziału Historyczno-Pedagogicznego UAM Józefa Burszty do rektora UAM Gerarda Labudy, Poznań 6 lipca 1963.
- d) Pismo rektora Czesława Łuczaka do Stanisława Michalskiego, Poznań 12 XI 1965.
- e) Pismo rektora Czesława Łuczaka do Stanisława Michalskiego, Poznań 9 VI 1969.
- f) Pismo kierownika Katedry Pedagogiki przy UAM Stanisława Kowalskiego, Poznań, 27 IX 1965.
- g) Wyciąg z protokołu posiedzenia Senatu Akademickiego w dniu 8 listopada 1965.

AZHW: Archiwum Zakładu Historii Wychowania Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,teczka z dokumentami prof. Stanisława Michalskiego:

- a) Życiorys [1975].
- b) Dyplom ukończenia studiów wyższych, Poznań, 20 XI 1952.

Źródła drukowane

Kronika UAM 1967: Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za lata akademickie 1962/1963–1964/1965 za rektoratu prof. dra Gerarda Labudy, Poznań 1967.

Kronika UAM 1969: Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za lata akademickie 1965/1966–1967/1968 za rektoratu prof. dra Czesław Łuczaka, Poznań 1969.

Kronika UAM 1971: Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za lata akademickie 1968/1969–1969/1970 za rektoratu prof. dra Czesława Łuczaka, Poznań 1971.

Opracowania

Ambrozik W. (2004). *Pedagogika poznańska – dokonania i perspektywy rozwoju*, [w:] W. Ambrozik, K. Przyszczypkowski (red.), *Uniwersytet. Społeczeństwo. Edukacja*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 13–14.

- Bereźnicki F. (1972). *Kształcenie dorosłych w szkołach podstawowych i średnich ogólnokształcących w województwie szczecińskim w latach 1945–1965*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Bereźnicki F. (1978). *Nowatorstwo dydaktyczne w szkolnictwie ogólnokształcącym w Polsce (1918–1939)*, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Brenk M., Nowak-Kluczyński K. (2017). *50 lat Zakładu Historii Wychowania na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, nr 3–4, s. 232–238.
- Brenk M., Nowak-Kluczyński K. (2021). *Profesor Wiesław Jamrożek (1954–2021) – pedagog, historyk wychowania*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, nr 3–4, s. 118–133.
- Danysz A. (1899). *Instrukcje wychowawcze Jakóba Sobieskiego*, Poznań: Księgarnia św. Wojciecha.
- Danysz A. (1899). *Jan Amos Komeński. Przyczynki do jego działalności w Polsce*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego”, t. 25, s. 109–202.
- Danysz A. (1899). *Teoria pedagogiczna Kwintyliana*, Lwów: Towarzystwo Filologiczne.
- Danysz A. (1905). *Marcius jako pedagog*, Lwów: Związkowa Drukarnia.
- Danysz A. (1912). *Erazm Gliczner jako pedagog. Studium nad pierwszą pedagogiką Polską*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego”, t. 38, s. 3–99.
- Danysz A. (1915). *O wychowaniu Zygmunta Augusta*, Kraków: Akademia Umiejętności.
- Drynda D. (1992). *Spór o historię wychowania jako dyscyplinę naukową w okresie II Rzeczypospolitej*, [w:] W. Bobrowska-Nowak (red.), *Rozwój pedagogiki w II Rzeczypospolitej (1918–1939). Problemy kontrowersyjne*, Katowice: Uniwersytet Śląski, s. 9–22.
- Hellwig J. (1992). *Główne kierunki prac badawczych profesora zwyczajnego dr hab. Stanisława Michalskiego (1928–1990)*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Paedagogica et Psychologica”, t. 29, s. 177–186.
- Hellwig J. (1994). *Historia wychowania w poznańskim ośrodku naukowym*, [w:] J. Hellwig, W. Jamrożek, D. Żołądź (red.), *Z prac poznańskich historyków wychowania*, Poznań: Eruditus, s. 9–27.
- Hellwig J. (2001). *Dzieje historii wychowania w Polsce i jej twórcy*, Poznań: Eruditus.
- Jakubiak K. (1995). *Bydgoska Katedra Historii Wychowania*, „Biuletyn Historii Wychowania”, nr 2, s. 35–37.
- Jamrożek W. (1991). *Stanisław Michalski*, „Kronika Miasta Poznania”, nr 1–2, s. 155–157.
- Jamrożek W. (1992). *Stanisław Michalski (1928–1990)*, „Rocznik Muzeum Narodowego Rolnictwa w Szreniawie”, t. 18, s. 5–8.

- Jamrożek W. (1993). *Pedagogiczna koncepcja historii wychowania Stanisława Michalskiego*, [w:] T. Jałmużna, I. i G. Michalscy (red.) *Metodologia w badaniach naukowych historii wychowania*, Łódź: Katedra Historii Wychowania i Pedagogiki Uniwersytetu Łódzkiego, s. 42–49.
- Jamrożek W. (2001). *Jan Hellwig – historyk edukacji (1931–2000)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, nr 1–2, s. 97–99.
- Jamrożek W. (2010). *Poznańskie środowisko historyków edukacji i jego związki z Krakowem*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis”, t. 77, s. 67–72.
- Jamrożek W. (2017). *W pięćdziesięciolecie Zakładu Historii Wychowania Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*, [w:] E. Głowacka-Sobiech, K. Kabacińska-Łuczak (red.), *Wielkopolska i Wielkopole w dziejach polskiej edukacji. Księga Jubileuszowa z okazji 50-lecia Zakładu Historii Wychowania na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 51–65.
- Jamrożek W. (2018). *Stanisław Michalski (1928–1990) – uczonec, mistrz i nauczyciel*, [w:] *Nauczyciele. Szkice portretów uczonych i nauczycieli*, A. Królikowska, J. Falkowska (red.), Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum, s. 103–122.
- Koźmian D. (1985) *Kształcenie i doksztalcanie nauczycieli szkolnictwa podstawowego w województwie szczecińskim w latach 1945–1970*, Warszawa–Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Koźmian D. (1991). *Samorząd uczniowski w polskiej pedagogice Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Koźmian D. (1998). *Historia wychowania i oświaty w szczecińskim ośrodku akademickim*, „Biuletyn Historii Wychowania”, nr 7–8, s. 37–39.
- Michalski S. (1962). *Szkolnictwo powszechne i zakłady kształcenia nauczycieli w Wielkopolsce w okresie międzywojennym*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Michalski S. (1963). *Szkolnictwo i oświata rolnicza w Wielkopolsce w okresie międzywojennym*, Poznań: Polskie Towarzystwo Historyczne.
- Michalski S. (1963). *Związek Nauczycielstwa Polskiego w Wielkopolsce 1920–1961*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Michalski S. (1965). *Pozaszkolne kształcenie rolnicze w Polsce Ludowej na przykładzie województwa poznańskiego*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Michalski S. (1968). *Działalność pedagogiczna Anieli Szyćówny*, Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- Michalski S. (1968). *Stanisława Karpowicza myśl społeczna i pedagogiczna*, Warszawa: Książka i Wiedza.
- Michalski S. (1969). *Szkola rolnicza a środowisko*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwa Szkolnictwa Zawodowego.
- Michalski S. (1973). *Spoleczna i pedagogiczna działalność Stefanii Sempolowskiej na tle epoki*, Warszawa: Książka i Wiedza.

- Michalski S. (1974). *Działalność pedagogiczna Marii Lipskiej-Librachowej*, Poznań: Wydawnictwo UAM.
- Michalski S. (1980). *Filozoficzne i pedagogiczne poglądy Stefana Rudniańskiego*, Warszawa: Książka i Wiedza.
- Michalski S. (1981). *Wiedza rolnicza w walce o postęp na wsi. Rzecz o Jadwidze Dziubińskiej*, Warszawa–Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Michalski S. (1982). *Dzieje szkolnictwa i oświaty na wsi polskiej do 1918 roku*, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- Michalski S. (1984). *Antoni Bolestaw Dobrowolski. Prekursor nowoczesnej edukacji*, Warszawa–Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Michalski S. (1987). *Kształcenie młodej kadry naukowej (kilka refleksji z doświadczeń)*, „Życie Szkoły Wyższej”, nr 12, s. 9–20.
- Michalski S. (1989a). *Ideaty wychowawcze wiciarzy*, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- Michalski S. (1989b). *Rola historii wychowania w systemie nauk pedagogicznych*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, t. 32, s. 125–139.
- Michalski S. (1994). *Praca naukowo-badawcza nauczycieli w Drugiej Rzeczypospolitej*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Michalski S. (1997). *Działalność pedagogiczna Aleksandra Kamińskiego*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Michalski S. (red.) (1964). *Praca wychowawcza w szkołach rolniczych województwa poznańskiego*, Poznań–Koszalin: Koszalińskie Zakłady Graficzne.
- Michalski S. (red.) (1971). *Działalność pedagogiczna i ideowo-wychowawcza Związku Nauczycielstwa Polskiego w Wielkopolsce 1945–1970*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Michalski S., Szajek S. (red.) (1979). *Związek Nauczycielstwa Polskiego w Wielkopolsce w służbie oświaty i nauki*, Poznań: Związek Nauczycielstwa Polskiego. Oddział Zarządu Głównego w Poznaniu.
- Nowak-Kluczyński K. (2019). *Od Antoniego Danysza do Ludwika Jaxa-Bykowskiego. Pedagogika na Uniwersytecie Poznańskim w latach 1919–1939*, „Kronika Miasta Poznania”, nr 1, s. 301–316.
- Nowak-Kluczyński K. (2020). *Historia dyscypliny pedagogiki na Uniwersytecie Poznańskim oraz Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w stulecie istnienia – próba rekonstrukcji*, „Studia Edukacyjne”, nr 58, s. 191–212.
- Pietrusiewicz M. (1972). *Szkolnictwo podstawowe w województwie szczecińskim w latach 1945–1960*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Szulakiewicz W. (2006). *Historia oświaty i wychowania w Polsce 1944–1956*, Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Szulakiewicz W. (2007a). *Z okazji jubileuszu – uwag kilka*, [w:] W. Jamrożek, K. Ratajczak, D. Żołądź-Strzelczyk (red.), *Ad novum fructum. Z okazji jubileuszu poznańskich historyków wychowania*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, s. 9–11.

- Szulakiewicz W. (2007b). *Historia wychowania w Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza*, Warszawa: Studio Wydawnicze Familia.
- Topolski J. (1967). *O pojęciu i roli wiedzy pozaźródłowej w badaniu historycznym*, „Studia Metodologiczne”, nr 3, s. 19–30.
- Walczak M. (1992). *Stanisław Michalski (1928–1990)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, nr 1–2, s. 5–7.
- Żołądź T. (1994). *Spis publikacji Stanisława Michalskiego*, [w:] J. Hellwig, W. Jamrożek, D. Żołądź (red.) *Z prac poznańskich historyków wychowania*, Poznań: Eruditus, s. 129–141.

ADRES DO KORESPONDENCJI

Dr Mikołaj Brenk
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Studiów Edukacyjnych
e-mail: mikolaj@amu.edu.pl